Gift of Mahavir Jain Aradhak Trust to www.Jainelibrary.org Authority: Gift of Mahavira gyanshi of Ojha Ashwat ch

૧. પ્રતિભાસિદ્ધાન્ત—જે અર્થ ચાર્વાકે આદિક પ્રતિવાદીએ ખોટા જ્ઞાનથી અંગીકાર કર્યો છે, બીજાએ અંગીકાર કર્યો નથી, તે અર્થ પ્રતિભાસિક સિદ્ધાન્ત કહેવાય છે. જેમ, બૌદ્ધોના મત વિષે શૂન્યતા વિજ્ઞપ્તિમાત્રતાનો અંગીકાર છે, તે પ્રતિભાસિકસિદ્ધાન્ત.

૨. અધિકરણસિદ્ધાન્ત—જે અર્થની સિદ્ધિ થયા પછી પ્રસ્તુત અર્થની સિદ્ધિ થાય, તેને અધિકરણસિદ્ધાન્ત કહે છે. જેમ, ઘટાદિક રૂપ કાર્યની પ્રસિદ્ધિ થઈને, ઉપાદાન ગોચર અપરોક્ષ જ્ઞાન—વિકલ્પાકૃતિવાળા પુરુષવડે અન્યત્ર સિદ્ધ કરી પછી ઘટિત્વ પર્યાયયુક્ત સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ એ અનુમાનનો આકાર બનાવે થાય. અનુમાનાદિ પર્યાય [illegible] ઉપાદાન ગોચર અપરોક્ષ જ્ઞાન, મિટ્ટી, અને કૃતિ, એ ત્રણથી યુક્ત એવા પુરુષવડે જન્ય છે; કાર્ય છે માટે; ઘટની પેઠે." આને અધિકરણ સિદ્ધાન્ત કહે છે, કેમકે ઘટાદિ કાર્ય તે કુંભકાર કર્તા કરે છે, કેમકે તેને ઉપાદાન જે મૃત્તિકા તે વિષે અપરોક્ષ જ્ઞાન છે, ચક્રાદિ કરણની પ્રત્યક્ષ છે; અને કૃતિ રૂપ પ્રયત્ન પણ તે કરે છે; પણ અદૃષ્ટ રૂપ કાર્ય તેવું અતીન્દ્રિય હોવાથી તેનાં કુંભકાર નિવાસ જીવન કરતો ઉપાદાન ગોચર અપરોક્ષ જ્ઞાનાદિ સંભવતાં નથી; માટે એવા જ્ઞાનવાળો જ્યાં કર્તા પ્રસિદ્ધ તે સાધ્ય હોતો નથી. આવી રીતે પ્રસિદ્ધનું અધિકરણત્વ સિદ્ધ થયું છે, માટે એ અધિકરણસિદ્ધાન્ત કહેવાય છે.

૩. અભ્યુપગમસિદ્ધાન્ત—પરીક્ષાના સૂત્રમાં નહિ કહેલા અર્થનો જે અંગીકાર અભ્યુપગમસિદ્ધાન્ત કહેવાય છે. જેમ ન્યાય વિષે ઇંદ્રિયવાદીનો અંગીકાર એ અભ્યુપગમસિદ્ધાન્ત છે.

સૂત્રમ્—અર્થાવધારણત્વ કેવલાર્થ સૂત્રમ્ । અર્થ અવધારણોને અનુકૂલતા રૂપે એટલે, પરીક્ષાવડે જે જ્ઞાનનો વિષય હોય છે, અર્થાત્ પરીક્ષા લક્ષણથી અર્થે પ્રાપ્તી આ અર્થને પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણે કેવળી પ્રાપ્તિની કલ્પના કરે છે તે સૂત્ર કહેવાય છે.

૨. [illegible] । આ અમારે સૂત્રનું લક્ષણ છે, એ પ્રકારથી દૃષ્ટ અવિનાભાવ જ્ઞાનવડે અજન્ય એવી જે જન્ય પ્રતિભા છે, તે પ્રતિભાનો જે વિષય દોષ તથા ગુણ હોય તે સૂત્ર કહેવાય. અર્થાત્ આમ સમજવાનું છે—શબ્દરૂપવાળી તિલોત્તમા સ્વરૂપ પ્રતિભાનાં સાધન છે, પણ સૂત્ર કોઈ બીજા સૂત્રનું સાધન નથી. કેમકે તે સૂત્ર જ કેવળજ્ઞાન છે, તેથી તે પોતેજ દૃષ્ટ છે. એવા સૂત્રમાં દોષોને જે પ્રત્યક્ષ રૂપ છે, તે સૂત્ર પ્રકારના જ્ઞાન વડે જ જન્ય છે. દૃષ્ટ પ્રમાણના જ્ઞાનવડે જન્ય નથી, માટે દૃષ્ટ અવિનાભાવ જ્ઞાનવડે અજન્ય અને 'અને સૂત્ર કહેવાં' એ પ્રકારથી સૂત્ર પ્રમાણના જ્ઞાનથી જન્ય એવી પ્રતિભા છે. તે પ્રતિભાના વિષયભૂત સૂત્ર છે, અને તે સૂત્ર પણ છે, માટે કેવળ સૂત્રનું લક્ષણ સિદ્ધ થયું છે.

૩. [illegible] । આ સૂત્રીમાં [illegible] સૂત્રનું સ્વરૂપ કહું છું એ પ્રકારના આગળ પ્રત્યક્ષ દ્વારા અનુભવનો જે વિષય હોય તથા ગુણ હોય તે સૂત્ર.

૪. [illegible] । પ્રતિભાસે [illegible] સૂત્રકર્મ । પોતાની પ્રત્યક્ષતાનો વિષય બીજાની પ્રત્યક્ષતાને આધીન ન હોય એવું જ્ઞાનવાળું તે સૂત્ર.

૫. [illegible] । સત્ત્વ ગુણના પરિણામ. રૂપ મિત્રની પ્રતિ નામે એક પ્રકારની વૃત્તિ તે સૂત્ર.

સૂત્રગુણાઃ—સૂત્ર પ્રત્યે ચાર ગુણ જ્ઞાનમાનીય કહે છે. એ ચાર પ્રકારનો છે:—(૧) પૈશાચિક, (૨) આસિમાનિક, (૩) પ્રાનોરક્ષિક અને (૪) અભ્યાસિક. એ સર્વમાં સૂત્ર અનિત્ય છે.

સૂત્રાવિરોધિતા પ્રમાણ—સૂત્ર, પ્રમાણોને વિષય કરનારી અંતરમાત્મપ્રકાશ.

For Private And Personal Use Only